

L'EDUCACIÓ EN UN MÓN EN CANVI

He dividit aquesta exposició en tres parts: a la primera, exposaré la necessitat de renovar l'educació perquè la societat ha canviat i esmentaré tres exemples. A la segona parlaré de la necessitat del canvi en educació degut a que ha evolucionat el concepte de coneixement. En acabar, aquestes dues reflexions anteriors em portaran a formular una alternativa. i a l'anàlisi d'algunes de les dificultats que troba aquesta proposta en el context de la nostra societat

La necessitat del replantejar l'educació degut a canvis socials rellevant

Dir que vivim en un món en que la única constant és el canvi és dir una vulgaritat, tanmateix en educació es mantenen sistemes que ja no tenen cap raó de ser, i encara que el cap ens canti altres músiques, a la pràctica, es continua amb inèrcies difícils de trencar, ja sigui per manca de coratge o perquè el sistema educatiu és d'una gran complexitat.

El professor Daniel Gil de la universitat de València, amb llenguatge de biòleg, diu que el món actual es caracteritza per tres mutacions: la mutació econòmica, la mutació tecnològica i la mutació de la biogenètica de manipulació de la vida. Les tres tenen molt a veure amb el present i el futur de l'educació. No estic segura de que es pugui parlar de "mutació" però, en tot cas, les tres variables escollides semblen significatives. Vegem un exemple d'inèrcia educativa en cada un d'aquests camps:

- El canvi econòmic a nivell mundial comporta una notable concentració de capital i de poder a un nivell internacional. Les decisions d'aquestes empreses tenen conseqüències de gran abast perquè els fluxos de capitals són molt inestables i es dirigeixen vers els punts més productius guiats per la lògica de major benefici. Aquesta inestabilitat compromet el benestar de les regions i les aboca a competir per aconseguir l'assignació de funcions e inversions. La mobilitat del capital, acompanyada d'una intensificació fins ara desconeguda de les comunicacions i dels intercanvis ha portat a la geografia a reconèixer la interdependència entre les escales global i local. Les estructures globals o generals s'adapten i articulen a la especificitat de cada territori en els que operen a diferents ritmes i efectes. Avui es valora tant la diversitat i la pluralitat del món com la singularitat de cada realitat. Per exemple: el que avui es sap i allò que afecta al turisme en general també afecta el cas de Menorca. Al mateix temps, Menorca representa la concreció de les teories globals en una realitat única que té molt de comú amb altres llocs turístics i també molt d'específic. Aquesta especificitat enriqueix la reflexió general.

. A pesar d'aquesta interrelació inevitable entre lo local i lo global, els programes escolars encara mantenen pels més petits l'estudi exclusiu de l'espai immediat i van ampliant el radi d'atenció a l'espai de la Comunitat Autònoma, l'Estat Espanyol, la Comunitat Europea i el món a mida que avança l'escolaritat. Quan fan l'estudi del medi de vida obliden fer una referència a la diversitat del món, i quan fan el món obliden que els problemes generals es concreten a espais determinats, en uns contextos únics que no s'han de considerar solament als primers anys de primària, sinó que l'estudi de Menorca, posem per cas, mereix una referència sostinguda a mesura que els problemes es tracten amb més i més rigor i profunditat.

- Estem vivint una vertadera explosió de la ciència i de la tècnica. Diuen que a finals d'aquesta dècada la quantitat d'informació disponible es doblarà cada 80 dies . Avui no es pot pensar en un saber enciclopèdic, en formar els alumnes per simple addició de coneixements. S'imposa una selecció i la selecció obliga a determinades renunciïes. Avui ja no es parla de la societat de la informació sinó de la societat del coneixement.

Les noves tecnologies han creat mitjans personalitzats, adequats i adaptats a tot tipus d'individus, de cultures i d'estils de pensament. És evident que les noves tecnologies estan canviant a fons no solament el treball sinó les relacions humanes i els hàbits quotidians i també canviaran el món de l'educació. Avui els alumnes poden arribar a qualsevol informació des de casa seva , en el moment en que la desitgin. Aquest fet justifica que alguns especialistes pensin que els professors s'alliberaran de gran part de la seva feina , igual que la impremta va alliberar la humanitat de recitar de memòria els pocs llibres de què es disposava.

Tot i això molts docents actuen com si l'objectiu de l'escola sigui transmetre la informació creada per la humanitat al llarg de l'història per tal que els alumnes l'apreguin. No tenen en compte que ara això no és possible.

Tanmateix omplim els llibres de text amb cura per tal que no hi manqui res, els mestres i professors pateixen per acabar uns programes inacabables, els alumnes no donen a l'abast i fracassen, els governs posen proves i més proves per quantificar tot allò que creuen que han de saber els alumnes i pretenen resoldre tots els problemes convertint qualsevol conflicte social en una nova assignatura sigui civisme, lluita contra les drogues, la violència domèstica, l'educació vial.....

L'escola haurà de canviar i allò que li serà propi és el que sempre ha sigut bàsic en educació : saber buscar informació, saber reflexionar, saber dialogar, saber cooperar per treballar amb eficàcia. Ara la feina d'emmagatzemar la informació ha deixat de ser pròpiament humana . En canvi, cal armar a les persones per fer-les menys vulnerables a la seducció dels mitjans i dels nous llenguatges disponibles.

- El segle XX ha estat testimoni de profunds canvis en el domini de la vida: el descens de la mortalitat infantil, l'allargament de l'esperança de vida i, al tombant del segle, de la manipulació genètica. Tots aquests factors han incidit en el control de la natalitat, en l'accés de les dones de classe mitja al treball remunerat perquè les dones de famílies pobres han treballat sempre, a fer més flexibles les relacions familiars, en la progressiva acceptació del dret de la persona a decidir sobre el seu cos i la seva vida.

Si agafem, per exemple, l'esperança de vida , com és possible que amb una probabilitat de viure que cada vegada es situa més a prop dels 80-90 anys, pensem que els alumnes han fracassat perquè no llegeixen bé als sis anys, o que han de deixar la seva formació bàsica als 14 anys, què en farà la societat d'un fracassat durant els 70 anys que encara ha de viure?.. Per què no s'ensenya a ser persona respectant el ritme de cadascú i procurant desenvolupar les capacitats de tothom?. Per què cal passar al galop pels programes escolars per arribar a l'oblit? Per què s'ha d'aprendre tot alhora, quan es pot fruit d'un coneixement que es va construït amb esforç, però també amb gust i amb solidesa? Per què algunes famílies permeten i la societat accepta que els joves abandonin els estudis per guanyar doblés i comprar una moto per recórrer pocs camins mentals la resta de la seva vida?

He posat aquest tres exemples per mostrar com l'escola i la societat no evolucionen al mateix pas.

El canvi en la concepció del coneixement

En l'escenari del temps, s'han defensat concepcions de l'educació ben diferents i sovint antagoniques. Aquestes propostes s'han anat repetint, però cada vegada es formulen i es justifiquen amb discursos nous i responen a contextos o situacions que canvien a cada tombant de l'història. Cal saber que en educació es troben sempre presents dues grans corrents oposades: l'una la formen les arrels d'un autoritarisme que alguns autors qualifiquen de feixisme i de fundamentalisme. L'altra es fonamenta en un humanisme tossut que emergeix una i altra vegada després de molts genocidis. És clar que aquestes dues maneres d'entendre l'educació admeten matisos i graus.

L'autoritarisme, sistema tradicional i que ha dominat a l'Estat Espanyol amb el breu parèntesi de les dues repúbliques i que, teòricament, ha durat fins a la llei d'educació de 1970, es basa en dos principis: la pretesa possessió de veritats inqüestionables i l'esforç. En aquest cas, hom suposa que s'ha trobat el coneixement definitiu i vàlid, el qual s'ha de mantenir, preservar i transmetre de grat o per la força si es vol salvar la humanitat. En aquest principi troben justificació tots els fanatismes amb el que representen d'exclusions i fins i tot de persecució d'aquelles persones que qüestionen el model. Des d'aquesta concepció del món i de la veritat tenim una escola basada en aprendre el model i reproduir-lo fidelment i fer tot l'esforç necessari per ajustar-se en els seus principis per evitar qualsevol desviació. El coneixement es pot ampliar o sumar, però no admet el pensament lliure, es a dir, el dubte ni l'alternativa

A Occident, el temps ha erosionat de manera implacable aquest model però té entre nosaltres una estranya persistència i es troba a les pàgines del diari, a les converses de la radio i de la televisió. Causa una gran inquietud veure com persones amb molt poca preparació pedagògica, però amb una manifesta imprudència, pontifiquen en educació i proposen aquest passat com exemple d'escola ordenada, culta, com la única formació capaç de preservar els principis ètics de la societat.

Aquestes persones fan veritat aquella frase tan dura de Bertrand Russell: "El problema del nostre món és que els imbècils estan segurs de tot i els savis, plens de dubtes"

A pesar d'aquesta persistència que és l'origen de molts problemes actuals, jo no vull parlar de l'escola autoritària ni d'uns supòsits contra els que hem lluitat llargament. La crítica està a l'abast de tothom. No cal cremar més energies a intentar de convèncer a aquelles persones que no volen canviar ni estan disposades a dialogar. El temps és un bé escàs.

En front del autoritarisme i del dogmatisme, el pensament humà ha construït – amb esforç – una altra concepció de la persona i de la societat. Aquí entenem per humanisme el llarg procés de l'espècie humana vers la llibertat, la igualtat i la col·laboració entre els individus i els grups. El nucli del procés d'humanització és la dignitat humana i l'educació esdevé, en aquest cas, una qüestió de justícia social.

L'humanisme en educació costa de construir i encara més d'aplicar perquè troba l'oposició de poderosos grups polítics, socials, econòmics o religiosos que pretenen imposar les seves conviccions o els seus propis interessos.

L'humanisme també troba resistència dins de les seves pròpies files per diverses raons, n'esmentaré dues: la primera és l'ansietat dels que volen resultats immediats, quan els canvis importants en educació requereixen molt treball i temps, i una certa fortalesa per reconèixer els

errors i ajustar permanentment el model experimental a les necessitats reals. També és necessària fortalesa per resistir les crítiques i les bronques desproporcionades que provoquen aquests ajustaments.

La segona és que la llibertat, per definició, comporta la possibilitat del desacord i la capacitat de formular propostes diverses que sovint poden ser contradictòries. Per exemple: al llarg del segle XX l'escola humanista s'ha inscrit en els principis de dues grans línies de pensament oposades que venen de lluny. L'una defensa que entre la realitat i la raó es dona una correspondència, i que la raó és el fonament de la humanització. L'altra pensa que entre la realitat i la raó no es dona una correspondència perquè el coneixement és una construcció humana i que sempre és subjectiu.

Però, què entenem avui per coneixement?. Avui la teoria del coneixement ha arribat a una formulació que presenta el mèrit de relacionar les dues teories anteriors, llargament oposades, en una síntesi de gran poder explicatiu. Avui s'entén que el coneixement és un constructe social i una reconstrucció personal i aquesta síntesi afecta profundament el que entenem per educació.

a.- El coneixement com a producte social

Actualment es considera que una de les aportacions més notables de l'epistemologia del segle XX ha sigut mostrar els límits de la raó i la impossibilitat d'arribar a un coneixement objectiu, cert, i universal.

Autors com el filòsof Wittgenstein han mostrat les connexions fonamentals entre l'adquisició de conceptes i la cultura, de manera que se suposa que adquirim el domini del llenguatge i del pensament conceptual en el curs del desenvolupament personal fet en una determinada societat.

Aquesta línia de pensament ha desenvolupat la teoria que reconeix que el món és com és però que és independent del pensador. El món no canvia quan canvia la ciència però allò que les persones sabem de la realitat és resultat d'haver pensat i d'haver interpretat l'experiència d'aquest món, gràcies al llenguatge. La realitat és doncs una interpretació, un constructe social, una manera de veure i entendre la realitat. Aquesta interpretació està íntimament relacionada amb el llenguatge perquè el llenguatge és la forma inevitable de la vida mental.

El coneixement es construeix gràcies al llenguatge perquè la relació entre la persona humana i el món exterior no és una relació directa sinó que els individus interpreten la realitat i la comuniquen gràcies a un sistema de signes o llenguatges. El sistema de signes que formen un llenguatge són una invenció humana, un constructe social al qual s'ha arribat convenint significats al llarg del temps. L'ús i la combinació progressiva dels signes o dels codis i llenguatges humans permeten a l'alumne la representació del món exterior i són la base de l'aprenentatge o transformació del seu propi món interior.

Si el coneixement és un producte social, vol dir que ha sigut construït per persones, les quals han anat interpretant la realitat i formant un corpus científic. Tanmateix, és evident que els grups humans entenen o veuen la realitat segons els sabers de què disposen a cada època, segons les urgències socials que obliguen a centrar la investigació a determinades qüestions i pels interessos de les estructures de poder que dominen el món a cada època. És a dir, segons el seu context cultural, econòmic, social i polític.

Si partim del supòsit de que el coneixement és una construcció social contextual, vol dir que el coneixement és històric i que, per tant, admet el dubte, la reinterpretació i el canvi.

Posem un exemple ben significatiu . Tots hem estudiat els problemes que va tenir Copernic i Galileu per fer entendre la teoria heliocèntrica perquè hom creia que la terra i la persona humana eren el centre de l'univers. Anys més tard , Darwing va posar en qüestió les teories creacionistes i en el procés de l'evolució va suposar que la persona humana és el resultat d'una llarga evolució animal. Freud va posar límits a la llibertat de l'esperit o "psique", I avui , Hubbel situa el nostre planeta i a l'espècie humana en una galàxia mitjana , ubicada en un racó de l'univers. La ciència sembla que ens ha anat devaluant !

. La condició humana, segons aquesta teoria, ve marcada pel dubte sobre el coneixement i pel dubte sobre la història, de manera que conèixer, segons diuen, és dialogar amb la incertesa. L'ecòleg català Margalef , un dels homes més savis que he conegut, deia **“El més satisfactori és trobar-se bé en el punt de conflicte, a mig camí. Una modesta predictibilitat amb el fruit de una mai interrompuda sorpresa del que és nou. El món és obert, garantia de que, com espècie- i com a ensenyants- no ens emmandrirem excessivament”**

Si el món és obert, cal tenir ben present la possibilitat de canvi. En un món incert també és possible pensar i defensar un model de societat diferent i desitjable. Aquest "poder ser" admet diverses pràctiques i concrecions. Si acceptem que la finalitat de la ciència no és únicament la producció de coneixements sinó que també se proposa intervenir i controlar el món, sorgeixen immediatament qüestions importants, Amb quina finalitat es vol controlar el món? En benefici de qui?. Es diu que el que vol la ciència es la millora de la ciència heretada, però cal reconèixer que la major o menor utilitat social d'aquesta millora es un assumpte axiològic; la ciència no és neutral.

Tanmateix, el fet d'acceptar la contextualitat i, per tant la relativitat del coneixement no implica necessàriament resignar-se a un escepticisme total, perquè si bé la raó s'ha demostrat incapaç d'arribar a seguretats, manté una gran potencialitat. Per això s'entén per coneixement aquell corpus de sabers que en cada moment ofereixen almenys tres característiques : la convergència o coincidència de raons , evidències, proves i opinions; la correspondència o similitud entre les teories i els fenòmens o realitats que tracten d'explicar i d'interpretar, i tercer, la resistència del coneixement davant la crítica i el debat. Però que tanmateix, admet el dubte i la possibilitat de canvi

En un temps com el nostre en que s'estan produint canvis tan importants, la càrrega de racionalitat consisteix en l'obligació fonamental de continuar aprenent, reinterpretant i evacuant els nostres coneixements i estratègies a mesura que apareixen conceptes nous i noves experiències. Res no serveix per sempre. Els joves actuals canviaran sis o set vegades de feina. Avui l'escola ha de preparar ciutadans per a una societat que no sabem com serà, per un futur incert. Els títols i certificats haurien de tenir data de caducitat, com els iogurts!.

Una proposta didàctica

Avui s'entén que el coneixement no és un producte personal sinó una reconstrucció o apropiació personal del coneixement construït per la societat.

Tota persona aprèn quan incorpora un coneixement nou a les seves estructures mentals preexistents; ho fa de forma que integra el concepte o l'experiència nova, li dóna una ubicació dins d'aquestes estructures , estableix una xarxa de relacions amb altres coneixements i tot plegat fa que el seu contingut resulti significatiu per el subjecte que aprèn. Vist aquest procés

d'aprenentatge, és pot dir que qui aprèn reconstrueix i interpreta el coneixement, l'integra, el fa seu. Però també és clar que el coneixement reconstruït no està lliure de biaixos i de prejudicis perquè pot quedar contaminat per les estructures mentals de recepció, posades en joc per cada subjecte donada la impotència de l'experiència personal en la interpretació. Pot passar que allò que ha après l'alumne no es correspongui exactament amb allò que el docent pretenia ensenyar. En la reconstrucció personal del coneixement hi influeixen moltes variables; com allò que el subjecte ja coneix, les experiències anteriors, el seu estat emocional, l'edat, la classe social, la religió, la cultura, el gènere, la llengua ...

Si acceptem aquest constructivisme, la didàctica parteix del principi que cada persona aprèn de diversa manera i construeix un coneixement propi. En aquest cas, l'ensenyament proposa que l'alumne prengui consciència i comuniqui el seu pensament i basa l'aprenentatge en la interacció entre els alumnes i el professorat per poder completar, ajustar o reestructurar el seu coneixement. No es pot dir que el significat es transmet pel mestre sinó que és reelaborat, es diu que el significat se negocia. En aquest diàleg el coneixement personal es comunica i contrasta, per tal de poder-lo validar o per tal de provocar un conflicte cognitiu que porti l'aprenent a repensar i reconsiderar allò que sap o que suposa.

Tot això implica la necessitat d'una educació basada en la comunicació per desenvolupar la capacitat de plantejar preguntes, de reunir informació, de tenir capacitat per a reflexionar, per veure la intencionalitat del coneixement que ens donen o capacitat de crítica, i capacitat per dialogar amb el coneixement i canviar quan es demostri oportú. En definitiva, avui l'educació demana formar ments ben estructurades i pensants.

Saber fer preguntes vol dir delimitar i presentar un problema i tenir clar què és el que hom vol saber o allò que suposa i vol comprovar. Saber buscar informació vol dir diferenciar les dades fonamentals d'aquelles que són anecdòtiques, saber ordenar i organitzar aquest informació i comunicar-la amb claredat amb ordre i amb precisió. Aquesta informació no ha de ser únicament descriptiva sinó explicativa, de manera que aportï coneixement sobre les causes i els efectes dels fets i dels problemes. Avui el coneixement també demana interpretació, i la interpretació és sempre discutible i comporta diàleg, argumentació i formulació de possibles alternatives. Aprendre és cercar i trobar respostes, sense que la contundència de la resposta esclafi, mai, la capacitat de continuar preguntant

Posem un exemple: estudiem l'estructura urbana d'una ciutat o de un poble de Menorca: el seu nucli antic, l'eixampla, les corones de barris perifèrics i, ara, el creixement de la ciutat difusa, que s'estén sobre el territori en barris situats fora de l'aglomeració urbana, urbanitzacions, polígons industrials, centres d'oci. Podem narrar la història de la ciutat, podem descriure les seves característiques, estudiar les causes que afavoreixen cada tipus de creixement urbà. Preguntar per què ara es dona aquesta desaglomeració urbana: preu del sòl, menys servituds de veïns, menys sorolls, més espai, jardins... però també problemes de fluxos entre habitatge i treball, problema per accedir a determinats serveis ... Però arribar fins aquí no basta, cal interpretar o valorar aquest tipus de creixement i preguntar-se, si és sostenible una ocupació tan poc densa del territori amb el que representa de agressions al paisatge, de costos d'infraestructures i serveis; clavegueram, alluminament, recollida de fems, vigilància, transports públics... Cal saber a qui interessa promocionar i fer desitjable aquest tipus d'habitatge, qui treu benefici d'aquest model, a quins interessos respon?. Es pot limitar la llibertat de la propietat privada? Què vol dir organització del territori?. Aquestes preguntes admeten respostes diverses i segur que plantegen desacord, que demanen diàleg i argumentació. I també segur que no tancarem el tema...

Tal vegada algú dirà que els alumnes de primària o d' ESO no tenen capacitat per poder treballar i discutir aquestes qüestions. Jo els hi asseguro que en saben molt més que de la teoria de la deriva dels continents, perquè sobre aquests temes tenen molts punts de referència. Tanmateix les preguntes es poden fer amb motiu de qualsevol tema i a qualsevol edat. Vegem un altre exemple d'una lliçó ben clàssica: per què el descobriment d'Amèrica va tenir lloc l'any 1492 i no abans ? uns alumnes van interpretar que el descobriment es va deure a l'interès i a la insistència de Colón (protagonisme personal). Altres varen destacar els interessos econòmics i comercials que van impulsar els viatges, i un tercer grup va destacar les millores tècniques que van permetre la navegació trasoceànica..

Potser diran que aquesta proposta didàctica únicament serveix per Ciències Humanes però es pensa el mateix des de totes les branques del coneixement: Certament, en matemàtiques, els nombres no són discutibles perquè dos i dos sembla que són quatre, però si que són discutibles els criteris que es fan servir quan es parla amb xifres sobre les taxes d'atur , sobre el producte interior brut, sobre mitjanes, que són convencions que ens permeten mesurar, comparar i sobre tot debatre sobre lo bé o lo malament que anem. I no en parlem quan els percentatges tracten de donar seguretats sobre allò que saben els alumnes, o sobre lo bé o malament que s'ensenya després de passar unes proves de sis hores i mitja a alumnes que viuen en contextos que de cap manera es poden comparar. Estic parlant de l'informe Pisa.

Avui cal educar de manera que els alumnes aprenguin al mateix temps a saber, a pensar i a actuar per si mateixos i juntament amb els altres, tal com proposa l'informe Delors. Val a dir que quan es parla d'aquest l'informe o de les propostes de Morin o d'altres semblants hom topa amb els defensors de "la cultura" entesa com quantitat d' informació sobre una matèria escolar determinada. Aquestes persones critiquen la lentitud del sistema perquè, certament, ensenyar a pensar no és ni fàcil ni ràpid. Aquí caldria recordar aquella dita oriental: " Per què vols córrer tant, si no vas pel bon camí?". Els crítics a la formació que proposem també posen mil exemples que demostren que els infants o joves no saben res d'allò que apreníem els qui tenim certa edat... Suposar que hom podrà ajudar a formar una ment ordenada i pensant , sense pensar de manera sistemàtica i rigorosa els conceptes bàsics de la cultura, únicament demostra mala fe. Respecte de la quantitat de coneixements Montaigne ja deia que ensenyar no és omplir un forat buit, sinó mirar d'encendre un foc

Problemes i dificultats

En educació ens sobren els problemes, però únicament n'esmentaré dos.

El pessimisme

En el nostre context social en què grups conscients de la situació mantenen amb obstinació l'esperança, surten els pessimistes de torn amb un discurs destructiu que diu que l'educació no hi pot fer res en un món presidit pel valor suprem del diner, per l'èxit basat en l'individualisme, per l'utilitarisme i el consum. Poc s'hi pot fer, afirmen, en una societat que no respecta res, que posa de moda lo trivial, la mofa humiliant, els concursos estúpids, que viu únicament el present, que valora sobre tot la imatge i que compta amb alguns mitjans de comunicació que donen cínicament notícies tergiversades i parcials, i en un món on domina una potència hegemònica que fa cínicament el que vol i en el que la cultura ha esdevingut una mercaderia Segurament no els hi manca una part de raó però, al meu parer, aquesta anàlisi negativa i victimista del món de l'educació no fa sinó afavorir els interessos dominants i desmoralitzar els sectors que sempre han defensat la dignitat humana. Suposo que l'interès

dels poderosos per aquest discurs fa que, com més desil·lusionada és la crítica, més llibres del pessimista es venen

Com diu el psicòleg José Antonio Marina, deixem el pessimisme per a temps millors. Ara cal fer una crida per afrontar la situació amb fortalesa, reclamar, cercar remeis i camins per fer front als problemes. Ja sabem que la tasca col·lectiva d'avançar vers la humanització és tan difícil com la tasca personal de programar la felicitat. En educació cal defensar amb convicció i sense por al ridícul que l'ensenyament és un treball de professionals, fet amb coneixement, convicció, fortalesa i cooperació, fet de gust, i que demana una bona dosi de salut física i mental. El moment ja entenem que no és propici, però ningú no pot suposar que ensenyar educant sigui una feina fàcil: no ho és ara, i jo diria que, per un motiu o un altre, no ho ha sigut mai.

El fracàs escolar

El fracàs escolar s'hauria d'abordar des de la perspectiva de la igualtat: Volem una societat piramidal amb una minoria il·lustrada capaç de liderar les masses cap a on considerin convenient?, o pensem que cada persona ha de pensar per ella mateixa i ha de decidir a quin món vol viure?. No necessitem elits il·lustrades, sinó majories il·lustrades per moltes raons; una de les més importants és que és la única manera d'aconseguir que la democràcia sigui creativa i fiable. Els anys 80 la igualtat en educació va trobar el suport de l'interès econòmic i social perquè es pensava en la societat de la informació. Avui, amb les noves tecnologies de la gestió, basta una minoria qualificada per fer funcionar l'economia, mentre que la massa pot rebre la preparació suficient i necessària per poder consumir. Alguns ja han calculat que en el nou segle només caldrà el 20% de la població per sostenir l'activitat de l'economia mundial.

Norberto Bobbio ja deia que la diferència essencial entre la dreta i l'esquerra es centra en el tema de la igualtat: els uns creuen que la igualtat potser és desitjable, però no és possible; els altres consideren que cal fer tot el possible per aconseguir una major igualtat. L'educació centrada a fer progressar els més capaços fa a molts alumnes culpables de la seva herència social perquè avui sabem que algunes variables socials condicionen en gran manera el rendiment escolar.

Estudis recents que arriben del camp de la sociologia i de la psicologia parlen de dos factors socials bàsics en l'educació dels infants i dels joves: el capital social i la manca de projecte. Entenen per capital social la riquesa de relacions i connexions dels infants amb els grups socials de pertinença i d'identificació; es a dir, amb la família, grups veïnals, d'amics etc. S'entén per manca de projecte l'absència d'expectatives.

Segons el psicòleg americà, David Berliner, es valora en un 45% el pes del capital social en el rendiment escolar. Sense fer gaire cas de les xifres, sempre criticables quan intenten de mesurar comportaments humans, és evident que la soledat dels infants i la manca d'ocasions per desenvolupar la seva personalitat i asertivitat dins d'un grup que els aculli, els hi doni un espai, els hi marqui un territori i els hi mostri un afecte que cal compartir amb altres, són qüestions rellevants. Els pares han de treballar cada vegada més hores per mantenir el nivell econòmic familiar i els fills passen hores davant de la televisió o de l'ordinador. Sovint no estableixen diàleg amb els pares i comparteixen amb ells poques experiències. Aquesta soledat

no es compensa amb regals que fan content l'infant d'una manera efímera, fins que han retirat el paper de l'embolcall, o amb una permisivitat desorientadora que més endavant és difícil de limitar. La família extensa es disgrega degut a la mobilitat i a les exigències del treball, al temps que els pares redueixen dràsticament el nombre de fills, de manera que els germans tampoc no poden representar aquest necessari capital humà.

El segon condicionant social bàsic que influeix en el rendiment escolat es la pobresa . Berliner diu que els estudis fets sobre aquest tema ponderen en un 25% el seu efecte en el rendiment escolar. Evidentment la pobresa és important no únicament per les seves conseqüències conegudes de manca d'alimentació adequada, de poca cultura familiar i d' inquietud causada pels processos de des-regularització del treball, sinó perquè la pobresa comporta manca d'expectatives. Manca d'expectatives dels pares sobre el futur dels seus fills, dels mestres envers els escolars i, sobretot, la manca de projecte dels propis alumnes. Aquesta manca de futur empeny l'alumne cap a la desmotivació, porta a la indiferència i, com a reacció , apareix sovint la conflictivitat, l' agressivitat, i la violència a l'aula i al carrer. Quan parlo d'aquest tema recordo una dita mexicana:” No pida a Dios que te dé, pídele que te ponga donde hay”.

El debat important és el que gira entorn de les estratègies per prevenir el fracàs. També sabem que una educació per a tothom és possible. Donada l' admiració pels resultats escolars obtinguts en el informe PISA per Finlàndia, cal saber que en aquest país la inversió en educació representa el 5,8% del PIB, les normatives oficials es resumeixen en dues pàgines, amb mestres i professors de Secundària amb una carrera universitària de cinc anys i un master d'un any i que es fan responsables de l'aprenentatge dels alumnes. Un país que té una escolaritat amb tots els alumnes en escoles integrades fins els 16 anys . Amb una atenció preferent pels qui tenen algun problema perquè l'objectiu de l'escola és que tots els alumnes aprenguin i aprovin. Amb directors escollits per professionals de l'educació i l'administració i que són directors o directores molts anys. I amb centres que tenen un projecte propi que formulen amb un grau elevat de llibertat, amb accions coordinades amb les famílies que són les primeres en valorar la cultura etc.

Les persones que coneixen la complexa problemàtica que comporta el canvi en educació saben que en el nostre país la tradició feixista està prou arrelada per poder pensar que una reforma feta per llei i des de l'administració no pot tenir èxit. Tampoc és possible fer una reforma des d'una base àmplia perquè no hi ha “quòrum”. Avui per avui, la única acció possible és la de lluitar aferrissadament per mantenir una certa autonomia dels centres a tots els nivells, per tal que aquells col·lectius que volen treballar puguin fer-ho i la seva acció il·lusionada, reflexiva, alternativa i eficaç s'estengui com una taca d'oli emparada per aquells sectors de l'administració realment democràtiques . Però, en qualsevol cas, han de trobar el suport dels col·lectius que malden per un món millor.

Certament la llibertat demana control social, però els centres universitaris i escolars que creen amb esforç i coneixement models adequats a les necessitats de la societat actual, reuneixen les condicions necessàries per superar qualsevol inspecció, si el que es fa es dut a terme amb criteris professionals.

A modus de conclusió

La reflexió teòrica i el coneixement pràctic sobre com ensenyar i aprendre ens porta a reconèixer que avui es disposa d'una teoria sobre el coneixement i sobre l'aprenentatge que abona una educació de caire humanista i que la societat també necessita aquest tipus de formació. Tanmateix, al llarg d'aquesta conferència s'han pogut veure algunes de les moltes dificultats amb que topa aquest model. Davant d'aquesta situació cal recordar que fem de la nostra vida el que podem, però que, tot i les dificultats, els mestres podem fer moltes coses.

Les societats i les polítiques públiques també són cridades a replantejar, urgentment, la formació dels ensenyants, les funcions i l'estatus social dels seus professors

Segur que algun dia, desitgem que pròxim, hom comprendrà, que els docents no necessiten més lleis, més llistats de competències bàsiques, més currículums obligatoris, sinó una major i millor formació, més llibertat, i menys por de reconèixer els propis errors. Mentre arriba aquest dia, farem com fins ara; una part del professorat seguirà defensat un model alternatiu a l'actual i avançaran, perquè els docents som gent de camí. L'educació l'entenem trevessada per l'esperança amb els nostres alumnes perquè la saviesa, la bondat i la bellesa els esperen sempre a l'horitzó.

Moltes gràcies per la seva atenció.

Pilar Benejam i Arguimbau